

КО СУ ЖРТВЕ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА?

*Тања Недимовић**

Висока школа струковних студија за васпитаче
„Михаило Палов“, Вршац

Миклош Биро

Одсек за психологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Новом Саду

Апстракт. Вршњачко насиље је веома актуелан проблем у школама. Док о карактеристикама насилника постоји обиље радова, карактеристике жртве су много ређе истраживане. Циљ овог истраживања био је да утврди који чиниоци из домена васпитања и социодемографских карактеристика жртве доприносе изложености вршњачком насиљу. Укупан узорак чинило је 504 ученика основних школа. Да бисмо утврдили утицај виктимолошких фактора, урађена је хијерархијска регресиона анализа. Резултати добијени *Упитником појавних облика и учесталости вршњачког насиља* факторизовани су и екстрахована су три фактора изложености вршњачком насиљу, и то: директно, манипулативно и социјално. Факторски скорови на овим факторима су коришћени као критеријумске варијабле. У првом кораку у регресију је укључена варијабла пола, други сет чиниле су три социодемографске варијабле, а трећи сет варијабли чинили су васпитни ставови родитеља и насиље у породици. Као битан предиктор за изложеност директном вршњачком насиљу издвојио се ограничавајући васпитни став мајке; за изложеност манипулативном вршњачком насиљу – хладан васпитни став оца и мајке; а за изложеност социјалном вршњачком насиљу – пол (женски) и хладан васпитни став оца. Резултати су дискутовани у контексту педагошких импликација истраживања, односно могућности израде превентивних програма у школама фокусираних на унапређивање васпитних компетенција родитеља и социјалних вештина ученика.

Кључне речи: вршњачко насиље, жртве, виктимолошки фактори, васпитни ставови, основна школа.

* E-mail: nedimovic.tanja@gmail.com

Постоје бројна одређења вршњачког насиља. Међутим, за све њих је заједничко да се под насиљем подразумева свако физичко или психичко насилно понашање усмерено на децу од стране њихових вршњака које је учињено са циљем повређивања, а укључује понављање истог обрасца и одражава неравноправан однос снага у два облика: јачи против слабијих или група против појединца. Сваки од ових поступака може се разликовати по облику, тежини, интензитету и временском трајању.

Из психолошке перспективе вршњачко насиље се може посматрати као подврста агресивног понашања. Као и код агресивног понашања уопште, вршњачко насиље подразумева намерну повреду жртве. Повреда може бити физичка и психолошка и она има значајан утицај на физичко, емоционално, социјално и образовно стање жртве (Wet, 2005). Под вршњачким насиљем Олвеус (Olweus, 1999) подразумева појаву када је ученик изнова и трајно изложен негативним поступцима од стране једног или више ученика. Под вршњачким насиљем се, према овом одређењу, не подразумевају нечији повремени безначајни напади усмерени против једног ученика у неком краћем временском периоду. Појам вршњачког насиља се користи када постоји несразмерна снага, односно када се ученик који је изложен нападима са тешкоћом брани и донекле је беспомоћан у односу на ученика који га злоставља. Такође, према Олвеусовим ставовима, појам насилништва не би требало да буде коришћен у случају када се два ученика приближно једнаке снаге (физичке или психичке) туку или препиру.

У литератури се срећу различите поделе вршњачког насиља дате на основу различитих критеријума. Синобад (Sinobad, 2005) је дала обухватну поделу према којој се вршњачко насиље може поделити на физичко, психолошко и сексуално насиље. Следећа подела (Baldry, 2003) говори о директном и индиректном вршњачком насиљу. Под директним се подразумева физичко повређивање, називање погрдним именима, узимање туђих ствари и претње. Под индиректним се подразумева ширење гласина и намерно одбијање да се разговара са одређеном особом. У складу са тим, можемо разликовати директну и индиректну виктимизацију. Под директном виктимизацијом се подразумевају ситуације када ученик трпи претње и када га неко назива погрдним именима, када је изложен физичким нападима и повредама и отимању ствари од стране вршњачког насилника. Под индиректном виктимизацијом подразумевамо ситуације када је жртва изолована од друштва вршњака, када вршњаци не желе да разговарају са жртвом и када о жртви шире гласине (Baldry, 2003).

У многим истраживањима испитивана је повезаност пола и вршњачког насиља. Резултати показују да дечаци више учествују у физичком вршњачком насиљу (и као насилници и као жртве), а полне разлике су мање изражене када је у питању вербално вршњачко насиље које је чешће код девојчица (Smith & Brain, 2000). Резултати истраживања та-

кође показују да су девојчице много чешће и починиоци и жртве психолошког, него физичког насиља међу вршњацима. Број дечака изложених психолошком насиљу је приближно једнак броју злостављаних девојчица, а већина злостављаних дечака је уједно жртва и физичког и психолошког насиља (Olweus, 1997).

У многим истраживањима је највише пажње и интересовања посвећено одређивању и дефинисању типичних карактеристика и особина насилника, док су карактеристике жртве много ређе истраживане. Жртве насиља су ученици који су понављано и трајно изложени негативним поступцима од стране једног или више ученика. Резултати досадашњих истраживања указују да постоји већи број карактеристичних особина, односно фактора који утичу на то да одређено дете постане жртва насиља. Олвеус (Olweus, 1999) сматра да се ученици који су жртве вршњачког насиља могу поделити у две групе и то на пасивне (подложне) жртве и на провокативне жртве. Пасивне жртве су бројније и њихове карактеристике су да су то опрезне, осетљиве и тихе особе које у ситуацијама када их насилник напада реагују плачем и повлачењем. То су ученици који су најчешће физички слабији од остале деце, што у комбинацији са уплашеношћу другој деци даје слику особе која је несигурна и која неће узвратити уколико је неко нападне (McNamara & McNamara, 1997). У складу са наведеним, оваква деца су вулнерабилна за виктимизацију, а насилници знају да им се оваква деца неће супротставити. У једном истраживању (Erling & Hwang, 2004), када је ученицима било постављено питање зашто су, према сопственом мишљењу, били жртве насиља, најчешћи одговор био је зато што су мали, слаби и нејаки. Такође, резултати истраживања говоре о томе да жртве насиља, без обзира на пол, себе сматрају мање атрактивним и пожељним од друге деце (Björkqvist *et al.*, 1992). У другу групу, која је малобројнија, спадају провокативне жртве. Ови ученици на вршњачко насиље реагују страхом, агресијом и хиперактивношћу. Таквим својим понашањем они доводе до негативних реакција код вршњака у школи. У складу са тим, они својим понашањем које је хиперактивно и изазивачко понекад провоцирају вршњаке у школи на агресију.

Резултати других истраживања указују да жртве имају ниже самопоштовање и виши ниво депресије (O'Moore & Kirkham, 2001; Rubin, 2003). Жртве су физички слабије, осетљивије, незадовољније, опрезније, узнемиреније, мирније и повученије од друге деце у школи (Brune, 1994). У школском контексту, жртве су обично усамљене, у својим односима са вршњацима они не припадају ниједној социјалној мрежи (Hattunen *et al.*, 1996). Када у свом непосредном окружењу жртве „бирају” вршњаке са којима успостављају контакт, то су најчешће вршњаци који су усамљени (Mercer & De Rosier, 2010) и неагресивни (Mouttara *et al.*, 2004).

Зашто деца и адолесценти постају жртве вршњачког насиља, питање је које је разматрано у оквиру различитих теоријских модела и

истраживачких нацрта, обухватајући различите аспекте, као и факторе изложености вршњачком насиљу деце и адолесцената. Ниједан теоријски модел не даје потпуну слику изложености агресивном понашању и, у складу са тим, представља само део објашњења овог феномена.

Када говоримо о виктимолошким факторима за изложеност вршњачком насиљу деце, одређени број истраживања бавио се утицајем васпитања и услова одрастања. Олвеус (Olweus, 1998) је, на основу резултата својих истраживања, дошао до података да родитељско васпитање и услови у којима дете расте утичу на изложеност вршњачком насиљу деце. Утврђено је да је важан фактор који повећава изложеност вршњачком насиљу телесно кажњавање и емоционални изливи праћени насиљем од стране родитеља. Резултати истраживања Болдрија (Baldry, 2003) показују да су деца која се насилно понашају према вршњацима у школи, као и они који су жртве, одрасла у породицама у којима родитељи имају тенденцију да буду насилни једни према другима или према деци. Злостављање детета (посебно емоционално злостављање) и присуство насиља у породици представљају факторе ризика да дете постане жртва насиља. Наиме, та повезаност није директна, већ код те деце долази до смањења самопоштовања, депресије и страха. То може довести до удаљавања од групе вршњака и изолације детета, што у значајној мери повећава вероватноћу да дете постане жртва.

У оквиру Шеферовог дводимензионалног модела васпитних ставова могу се издвојити понашања и васпитни ставови родитеља који стварају услове за развој описаних проблема код деце. Наиме, хладно-попустљив васпитни став родитеља погодује развоју социјално неприхватљиве агресије код детета а хладно-ограничавајући (а понекад и топло-ограничавајући) поспешује пасивност (према: Genc, 1988), што може повећати ризик изложености вршњачком насиљу.

На основу резултата истраживања показује се да друштвено-економски услови у породици (образовни ниво родитеља и материјално стање породице) нису повезани са нивоом вршњачког насиља (Loeber & Stouthamer-Loeber, 1986). Насилних (и ненасилних) ученика има у свим друштвеним слојевима, а исто важи и за ученике који су жртве (Olweus, 1978).

У овом раду биће приказани фактори из домена васпитања и услова одрастања који представљају могуће виктимолошке факторе за изложеност вршњачком насиљу у основној школи. Идентификовање виктимолошких фактора веома је значајно, јер нам може помоћи да препознамо вулнерабилну децу и адолесценте пре но што се проблеми јаве, и на тај начин нам омогућава да радимо на примарној превенцији.

МЕТОД

Узорак и поступак. Укупан узорак чинило је 504 испитаника, ученици основних школа од трећег до осмог разреда (трећи разред 13,9%, четврти разред 15,1%, пети разред 19,2%, шести разред 18,1%, седми разред 15,1% и осми разред 18,6%), 246 дечака (48,8%) и 258 девојчица (51,2%), од којих 287 похађа школу у граду (57%), а 217 на селу (43%).

Истраживање је реализовано у основним школама на територији Војводине. Испитивање је спроведено групно, на нивоу одељења за време наставе, у присуству учитеља (разредних старешина) и стручних сарадника (педагога или психолога) све три школе. Испитаницима је дато упутство за попуњавање упитника, а по потреби су дата и додатна објашњења, након чега су упитници подељени испитаницима. Предвиђено време за попуњавање упитника трајало је један школски час (45 минута).

Инструменти. Упитник за испитивање појавних облика и учесталости вршњачког насиља, намењен ученицима, састоји се од питања која указују да ли је ученик насилан према својим вршњацима или је жртва вршњачког насиља. Након упутства испитаницима је дефинисано вршњачко насиље као сви они случајеви када ученик ученика *намерно* излаже понашању чији је циљ да га *повреди, уплаши или понизи*. Такође, испитаницима је затим наглашено да под насилним понашањем не подразумевамо пријатељска задиркивања и препирке, као ни случајно, ненамерно наношење штете. За ученике нижих разреда упитник чини 29 ставки који обухватају физичко, психолошко-емоционално и социјално насиље, из позиције насилника и из позиције жртве. За ученике виших разреда, овај упитник се састоји од 34 ставке који обухватају физичко, психолошко-емоционално, социјално и сексуално вршњачко насиље, из позиције насилника и позиције жртве. За сваки од тих облика насиља ученик одговара колико је пута тако нешто *доживео* у школи у претходна три месеца, заокруживањем једног од понуђених одговора (није се десило ниједном, десило се једном или двапут, дешавало се више пута, догађа се скоро свакодневно).

Упитник који попуњавају учитељи/разредне старешине у свом првом делу намењен је прикупљању следећих социодемографских података: пол, разред, школски успех на полугодишту, број деце у породици и ред рођења детета, степен образовања и запослење оца и мајке, стамбено питање, социоекономски статус и структура породице. Варијабла социоекономског статуса је операционализована проценом учитеља/разредног старешине на следећој скали: низак (подстанари, незапослени или само један члан породице запослен, приходи који не задовољавају потребе породице), задовољавајући (решено стамбено питање, приходи задовољавају потребе породице) и висок (приходи превазилазе потребе породице). У другом делу овог упитника налазе се и питања која се одnose на факторе ризика за настанак и испољавање вршњачког насиља

и виктимолошке факторе изложености вршњачком насиљу, а који се односе на присутност насилног понашања у породици, злостављање и занемаривање ученика од стране родитеља, испољавање насилног понашања браће, сестара и родитеља ученика, као и питања о постојању алкохолизма или историје криминалног понашања у породици.

Васпитни ставови родитеља испитивани су помоћу *Упитника васпитних ставова* (Kodžopeljić i sar., 2006). Тврдње се односе на две димензије односа родитеља према својој деци, а у складу је са Шеферовим дводимензионалним моделом васпитања. Прва димензија је афективна димензија чији су крајеви одређени као *топло* насупрот *хладном*, док је друга димензија контролна димензија чији су крајеви *попустљиво* васпитање насупрот *ограничавајућем* васпитању. Упитник се састоји од четири супскале (топло васпитање, хладно васпитање, попустљиво васпитање и ограничавајуће васпитање). Испитаници оцењују васпитни став оца и васпитни став мајке на петостепеној скали Ликертовог типа. Поузданост (Кромбахова алфа) за супскале има следеће вредности: за топло васпитање 0,81, за хладно васпитање 0,74, за ограничавајуће васпитање 0,71 и за попустљиво васпитање 0,67. Резултати добијени овим упитником сумирањем скорова са одговарајућих супскала сведени су на две збирне димензије: топло-хладно и ограничавајуће-попустљиво.

РЕЗУЛТАТИ

Да бисмо утврдили утицај појединих виктимолошких фактора изложености вршњачком насиљу из домена васпитања и услова одрастања, урађена је хијерархијска регресиона анализа. Резултати добијени *Упитником појавних облика и учесталости вршњачког насиља* факторизовани су и екстрахована су три фактора изложености вршњачком насиљу: директно вршњачко насиље (вређање и физичко насиље), манипулативно вршњачко насиље (отимање и уништавање имовине, претње и присиљавање) и социјално вршњачко насиље (сплеткарење). Факторски скорови на овим факторима су коришћени као критеријумске варијабле у регресионој анализи.

Прва хијерархијска регресиона анализа односи се на предикторе, тј. виктимолошке факторе за изложеност *директном* вршњачком насиљу (под којим подразумевамо вређање и физичко насиље, чисту провалу агресије која не мора да донесе секундарну добит, да донесе видљиву материјалну корист) за позицију жртве. У анализу су укључена три сета варијабли како би било проверено које промене доноси сваки од тих сетова када се на основу њих предвиђа изложеност вршњачком насиљу. У првом моделу у регресију је укључена варијабла пола, други модел чиниле су три социодемографске варијабле (образовање оца, образовање мајке и материјално стање породице), а трећи модел чиниле су варијабле васпитних ставова родитеља (отац топло-хладно, отац ограничавајуће-

попустљиво, мајка топло-хладно, мајка ограничавајуће-попустљиво) и варијабла насиље у породици. Остале варијабле истраживања имале су исувише малу фреквенцију и стога нису могле бити унете у анализу.

Сва три модела имају статистички значајну предикцију. Први модел ($F/1,488/=5,967$; $p=0,015$) објашњава 1% варијансе предикције; други модел, у коме смо уз пол, увели и материјално стање, образовање оца и образовање мајке ($F/4,485/=2,926$; $p=0,021$) увећава варијансу предикције за 0,6%, а трећи модел, у коме смо увели и варијабле: насиље у породици, васпитни став оца топло-хладно и попустљиво-ограничавајуће, те васпитни став мајке топло-хладно и попустљиво-ограничавајуће ($F/9,480/=5,062$; $p=0,000$) увећава варијансу предикције за још 5,4%, тако да трећи модел објашњава укупно 7% варијансе предикције.

У Табели 1 представљене су појединачне мере варијабли из сваког модела, односно парцијални доприноси предиктора.

Табела 1: Парцијални доприноси предиктора за изложеност директном вршњачком насиљу

Модел		Нестандардиз. коефицијенти	Ст. грешка	Стандардиз. коефицијенти	<i>t</i>	<i>p</i>
		<i>B</i>	Бета			
1	(Константа)	,330	,143		2,300	,022
	Пол	-,220	,090	-,110	-2,443	,015
2	(Константа)	,581	,225		2,580	,010
	Пол	-,215	,090	-,107	-2,390	,017
	Образовање оца	-,211	,115	-,119	-1,828	,068
	Образовање мајке	-,010	,106	-,006	-,092	,927
	Материјално стање	,094	,094	,052	,997	,319
3	(Константа)	,204	,231		,885	,377
	Пол	-,084	,091	-,042	-,933	,351
	Образовање оца	-,155	,113	-,087	-1,371	,171
	Образовање мајке	,023	,103	,014	,222	,825

Материјално стање	,096	,091	,054	1,054	,292
Васпитни ставови отац топло-хладно	-,101	,058	-,102	-1,732	,084
Васпитни ставови отац ограничавајуће-попустљиво	,010	,064	,010	,154	,878
Васпитни ставови мајка топло-хладно	-,079	,060	-,079	-1,316	,189
Васпитни ставови мајка ограничавајуће-попустљиво	,145	,064	,146	2,274	,023
Насиље у породици	-,067	,045	-,068	-1,500	,134

У првом кораку хијерархијске регресионе анализе статистички значајан предиктор је пол – дечаци имају већи ризик да буду жртве директног вршњачког насиља у односу на девојчице. У другом кораку, резултати показују да се задржава ефекат пола, а материјално стање породице, као и образовни ниво оца и мајке не представљају статистички значајане предикторе директног вршњачког насиља за позицију жртве. Када се у трећем кораку уврсте варијабле које се тичу васпитних ставова оца и мајке, као и варијабле које се односе на насилно понашање у породици, уочава се да се губи статистичка значајност пола као виктимолошког фактора. Статистички значајан предиктор у трећем кораку је васпитни став мајке на димензији ограничавајуће-попустљиво и то на следећи начин: ограничавајући васпитни став мајке представља виктимолошки фактор изложености директном вршњачком насиљу за позицију жртве.

Друга хијерархијска регресиона анализа односила се на утврђивање виктимолошких фактора за изложеност *манипулативном* вршњачком насиљу (под којим подразумевамо отимање и уништавање имовине, претње и присиљавање) за позицију жртве.

Сва три модела имају статистички значајну предикцију. Први модел ($F/1,488/=10,918$; $p=0,001$) објашњава 2% варијансе предикције; други модел, у коме смо уз пол, увели и материјално стање, образовање оца и образовање мајке ($F/4,485/=5,201$; $p=0,000$) увећава варијансу предик-

ције за 1,3%; а трећи модел, у коме смо увели и варијабле: насиље у породици, васпитни став оца топло-хладно и попустљиво-ограничавајуће, и васпитни став мајке топло-хладно и попустљиво-ограничавајуће ($F/9,480/=8,448$; $p=0,000$) увећава варијансу предикције за још 8,8%, тако да трећи модел објашњава укупно 12,1% варијансе предикције. У Табели 2 представљене су појединачне мере варијабли из сваког модела, односно парцијални доприноси предиктора.

Табела 2: Парцијални доприноси предиктора за изложеност манипулативном вршњачком насиљу

Модел		Нестандардизовани коефицијенти		Стандардиз. коефици.	t	p
		Б	Ст. грешка	бета		
1	(Константа)	,453	,143		3,171	,002
	Пол	-,297	,090	-,148	-3,304	,001
2	(Константа)	,977	,223		4,375	,000
	Пол	-,286	,089	-,143	-3,208	,001
	Образовање оца	-,049	,114	-,028	-,433	,665
	Образовање мајке	-,134	,105	-,082	-1,282	,200
	Матер. стање	-,097	,093	-,054	-1,039	,299
3	(Константа)	,566	,224		2,522	,012
	Пол	-,146	,088	-,073	-1,663	,097
	Образовање оца	,000	,110	,000	,003	,998
	Образовање мајке	-,084	,100	-,051	-,837	,403
	Материјално стање	-,096	,089	-,054	-1,080	,281
	Васпитни ставови отац топло-хладно	-,189	,057	-,191	-3,331	,001
	Васпитни ставови отац ограничавајуће- попустљиво	,038	,062	,038	,608	,543
	Васпитни ставови мајка топло-хладно	-,139	,058	-,140	-2,388	,017
	Васпитни ставови мајка ограничавајуће- попустљиво	-,007	,062	-,007	-,110	,913
	Насиље у породици	-,050	,044	-,050	-1,146	,252

Што се појединачних варијабли тиче, у првом кораку варијабла (мушког) пола представља статистички значајан предиктор изложености манипулативном вршњачком насиљу. У другом кораку, када се уведу варијабле материјалног стања породице и образовни ниво оца и мајке, пол је и даље статистички значајан предиктор, док остале варијабле из 2. групе предиктора (образовање оца, образовање мајке, материјално стање породице) не представљају статистички значајне виктимолошке факторе за изложеност манипулативном вршњачком насиљу. У трећем кораку, када се додају варијабле васпитних ставова оца и мајке на димензијама топло-хладно и ограничавајуће-попустљиво и варијабле које се тичу насиља у породици, губи се и ефекат пола који више није статистички значајан предиктор. Добијени резултати указују да хладни васпитни ставови и оца и мајке представљају статистички значајне предикторе и то тако да је доминантно хладни васпитни став и оца и мајке повезан са већим ризиком да ученик буде жртва манипулативног вршњачког насиља.

Трећа хијерархијска регресиона анализа односила се на утврђивање предиктора виктимолошких фактора за изложеност *социјалном* вршњачком насиљу (сплеткарење; индиректна форма која има функцију снижавања и нарушавања социјалног статуса жртве). У овој анализи, само трећи модел има статистички значајну предикцију. Први модел ($F/1,488/3,291$; $p=0,070$) објашњава 0,5% варијансе предикције; други модел, у коме смо уз пол, увели и материјално стање, образовање оца и образовање мајке ($F/4,485/2,000$; $p=0,093$) увећава варијансу предикције за 0,3%; а трећи модел, у који смо увели и варијабле: насиље у породици, васпитни став оца топло-хладно и попустљиво-ограничавајуће, као и васпитни став мајке топло-хладно и попустљиво-ограничавајуће ($F/9,480/3,599$; $p=0,000$) увећава варијансу предикције за још 3,8%, тако да трећи модел објашњава укупно 4,6% варијансе предикције. У Табели 3 представљене су појединачне мере варијабли из сваког модела, односно парцијални доприноси предиктора.

Табела 3: Парцијални доприноси предиктора за изложеност социјалном вршњачком насиљу

Модел	Нестандардизовани коефицијенти		Стандардизовани коефицијенти		t	p
	Б	Ст. грешка	Бета			
1	(Константа)	-,249	,144		-1,732	,084
	Пол	,164	,090	,082	1,814	,070
2	(Константа)	,096	,226		,426	,670
	Пол	,171	,090	,085	1,892	,059
	Образовање оца	-,091	,116	-,051	-,783	,434
	Образовање мајке	,037	,106	,023	,350	,727
	Матер. стање	-,137	,094	-,077	-1,451	,147
3	(Константа)	-,186	,233		-,797	,426
	Пол	,274	,092	,137	2,988	,003
	Образовање оца	-,056	,114	-,032	-,493	,622
	Образовање мајке	,069	,105	,042	,657	,512
	Материјално стање	-,139	,093	-,078	-1,501	,134
	Васпитни став оца топло- хладно	-,154	,059	-,155	-2,601	,010
	Васпитни став оца ограничавајуће- попустљиво	,029	,064	,029	,445	,657
	Васпитни став мајка топло- хладно	-,018	,061	-,018	-,296	,767
	Васпитни став мајка ограничавајуће- попустљиво	,097	,065	,097	1,496	,135
	Насиље у породици	-,026	,045	-,026	-,573	,567

Анализом резултата из Табеле 3 може се закључити да пол и варијабле из 2. групе предиктора (образовање оца, образовање мајке и материјални статус породице) самостално не представљају статистички значајне предикторе виктимолошких фактора за изложеност социјалном вршњачком насиљу. Даљом анализом, може се уочити да увођење треће групе предиктора (васпитни став оца и мајке, насилно понашање у породици) има супресорски ефекат на пол и на основу тих резултата може се запазити да постоји већи ризик да девојчице буду изложене социјалном вршњачком насиљу у односу на дечаке. Такође, добијени резултати показују да васпитни став оца који је доминантно хладан показује статистички значајну моћ предикције изложености социјалном вршњачком насиљу.

ДИСКУСИЈА

На основу добијених резултата може се закључити да постоји већи ризик да дечаки буду жртве директног (вређање и физичко насиље) вршњачког насиља у односу на девојчице. Ипак, овај резултат треба посматрати са извесном резервом, јер пол представља значајан предиктор у прва два корака хијерархијске регресионе анализе за изложеност директном вршњачком насиљу, али се његов значај губи у трећем кораку када се у анализу уводе и васпитни ставови родитеља (Табела 3). Материјално стање породице и образовни ниво родитеља не представљају статистички значајне предикторе за изложеност овом облику вршњачког насиља, а резултати показују да значајан виктимолошки фактор за изложеност директном вршњачком насиљу представља ограничавајући васпитни став мајке. Деца која расту у породичном окружењу у којем су мајке доминантно ограничавајућег васпитног става, могу постати несамосталне особе, презаштићене, без адекватних социјалних стратегија. У складу са таквом васпитном атмосфером, деца се окрећу себи и постају несигурна. Ова деца су хиперадаптирана, послушна, повучена, преосетљива и немају капацитета да се супротставе насиљу, па овакви породични услови представљају ризик за позицију жртве директног вршњачког насиља. Ови резултати су у сагласности са резултатима Олвеусових претходних истраживања који указују да деца жртве расту у породицама у којима се родитељи постављају пренаглашено заштитнички према својој деци, што може допринети њиховој виктимизацији (Olweus, 1993), као и резултатима који указују да у оваквим породицама родитељи не „уче“ децу како да се понашају у ситуацијама сукоба и насиља (McNamara & McNamara, 1997).

Слични резултати су добијени и при тражењу предиктора за изложеност манипулативном вршњачком насиљу (отимање и уништавање имовине, претње и присиљавање – у овој агресији наговештена је функција агресије у смислу неке добити која је видљива). Укупан проценат

објашњене варијансе целокупног модела је нешто виши него у предходној анализи (износи 12%), али је промена процента објашњене варијансе, као последица увођења сваке следеће групе варијабли, скоро идентична као код директног вршњачког насиља за позицију жртве. Материјално стање породице и образовни ниво оца и мајке и овде не представљају статистички значајне предикторе за овај облик вршњачког насиља. Једино доминантно хладан васпитни став и оца и мајке представљају статистички значајне предикторе за изложеност ученика манипулативном вршњачком насиљу. Овакви васпитни ставови оца и мајке стварају васпитну атмосферу у којој се родитељи дистанцирају од свог детета и не прихватају га, не показују отворено љубав и блискост према својој деци, што ствара осећај ускраћености и хронично незадовољство код деце и представља основ за развој агресивних потенцијала. Добијени резултати у претходним истраживањима (Nedimović i Biro, 2011) показали су да хладан васпитни став мајке представља статистички значајан предиктор за индиректно (манипулативно и социјално) вршњачко насиље и за позицију насилника. У складу са овим резултатима чини се да дете чији родитељи испољавају доминантно хладан васпитни став има шансе да буде или насилник или жртва у оквиру вршњачке интеракције, а врло често је позиција жртве производ претходно испољеног насиља. У истраживању које су спровели Попадић и Плут (Popadić i Plut, 2007) показало се да, сем ученика који су само насилници или само жртве, постоји и значајна категорија ученика који су истовремено и жртве и насилници, а која је подједнако бројна као и категорија само насилника.

Следећа анализа односила се на утврђивање предиктора за изложеност социјалном вршњачком насиљу за позицију жртве. Ово је индиректна форма вршњачког насиља чији је циљ снижавање социјалног статуса жртве. Добијени резултати показују да постоји већи ризик да девојчице буду жртве социјалног вршњачког насиља у односу на дечаке. Ови резултати су у сагласности са резултатима добијеним у ранијим истраживањима (Olweus, 1997; Smith & Brain, 2000) који су показали да су девојчице много чешће жртве психолошког него физичког насиља међу вршњацима. Доминантно хладан васпитни став оца такође представља статистички значајни предиктор за изложеност социјалном вршњачком насиљу.

Закључак

На крају, треба нагласити да је вршњачко насиље веома комплексан феномен који не може бити објашњен само варијаблама које смо укључили у ово истраживање. Уосталом, то показује и проценат објашњене варијансе нашим моделима који се креће око 10%. Такође, за комплекснију слику о жртвама вршњачког насиља треба имати свеобухватније податке о трајним облицима понашања које, због малог узраста деце у нашем узорку, није било могуће прикупити.

Sa druge strane, dobijeni rezultati mogu predstavljati značajnu osnovu za izradu preventivnih programa vršnjačkog nasilja u osnovnim školama čiji je cilj da se učenici, nastavnici i roditelji uključe u stvaranje i negovanje klime prihvataња, tolerancije i nenasilja. Takođe, dobijeni rezultati ukazuju na značaj edukacije roditelja u primeni adekvatnih vaspitnih stavova što bi doprinelo unapređivanju njihovih vaspitnih kompetencija.

Коришћена литература

- Baldry, C. A. (2003). Bullying in Schools and Exposure to Domestic Violence. *Child Abuse Neglect*, Vol. 27, 713-732.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. & Kaukiainen, A. (1992). Do Girls Manipulate and Boys Fight? Developmental Trends and Regard to Direct and Indirect aggression. *Aggressive Behavior*, Vol. 18, 117-127.
- Bryne, B. J. (1994). Bullies And Victims In a School Setting with Reference to some Dublin Schools. *Irish Journal Psychology*, Vol. 15, 574-586.
- Genc, L. (1988). Dimenzije vaspitanja i razvoj ličnosti: teorija i istraživanja. *Psihologija*, God. 21, 121-131.
- Erling, A. & Hwang, P. (2004). Swedish 10-Year-Old Children's Perceptions and Experiences of Bullying. *Journal of School Violence*, Vol. 3, 33-43.
- Kodžopeljić, J., Štula, J. i Genc, L. (2006). Konstrukcija skale za merenje vaspitnih stavova. U E. Kamenov (ur.), *Evropske dimenzije reforme sistema obrazovanja i vaspitanja* (str. 467-474). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Loeber, R. & Stouthamer-Loeber, M. (1986). Family Factors as Correlates and Predictors of Juvenile Conduct Problems and Delinquency. In N. Morris, M. Tonry (Eds.), *Crime and Justice: An Annual Review of Research* (pp. 29-149). Chicago: University of Chicago Press.
- McNamara, B. & McNamara, F. (1997). *Keys to Dealing with Bullies*. Hauppauge, NY: Barron's.
- Mercer, S. H. & De Rosier, M. (2010). Snominations and Socialization of Internalizing Problems in Middle Childhood. *Journal of Social and Clinical Psychology*, Vol. 29, 1032-1059.
- Mouttapa, M., Valente, T., Gallaher, P., Rohrbach, L. A. & Unger, J. B. (2004). Social Network Predictors of Bullying and Victimization. *Adolescence*, Vol. 39, 315-35.
- Nedimović, T. i Biro, M. (2011). Faktori rizika za pojavu vršnjačkog nasilja u osnovnim školama. *Primenjena psihologija*, God. 4, 229-244.
- Olweus, D. (1978). *Aggression in the Schools: Bullies and Whipping Boys*. Washington, D.C.: Hemisphere.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Oxford: Blackwell.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim Problems in School: Knowledge Base and an Effective Intervention Program. *The Irish Journal of Psychology*, Vol. 18, 170-190.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi. Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Olweus, D. (1999). Sweden, Norway. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. F. Catalano & P. Slee (Eds.), *The Nature of School Bullying: A Cross-National Perspective* (pp. 28-48). London: Routledge.
- O'Moore, M., & Kirkham, C. (2001). Self-esteem and its Relationship to Bullying Behavior. *Aggressive Behavior*, Vol. 27, 269-283.
- Popadić, D. i Plut, D. (2007). Nasilje u osnovnim školama u Srbiji: oblici i učestalost. *Psihologija*, God. 40, 309-328.
- Rubin K. H., Bukowski W. M. & Parker J.G. (2003). Peer Interactions, Relationships, and Groups. In N. Eisenberg, W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of Child*

- Psychology: Vol. 3, Social, Emotional and Personality Development, 6th ed.* (pp. 571-645). NJ: John Wiley & Sons Inc.
- Sinobad, S. (2005). *Obeležja vršnjačkog nasilja u školama*. Retrieved September 15, 2008 from the World Wide Web <http://www.uds.org.yu/file050.pdf>
- Smith, P. K. & Brain, P. (2000). Bullying in Schools: Lessons from two Decades of Research. *Aggressive Behavior*, Vol. 26, No. 1-9.
- Huttunen, A., Salmivalli, C., & Lagerspetz, K. (1996). Friendship Networks and Bullying in Schools. *Annals of the New York Academy of Sciences*, Vol. 794, 355-359.
- Wet, C. (2005). *The Nature and Extent of Bullying in Free State Secondary Schools*. Retrieved September 18, 2008 from the World Wide Web <http://www.ericdigests.org/2003-1/bullying.htm>.

ПРИЛОЗИ

Прилог I: Факторска анализа изложености вршњачком насиљу

Фактор	Иницијалне еиген вредности			ЕКСТРАХОВАНА КВАДРИРАНА ЗАСИЋЕЊА			
	Тотал	% варијансе	кумуля- тивни %	Тотал	% варијансе	кумуля- тивни %	Тотал
1	4,811	37,008	37,008	4,811	37,008	37,008	3,759
2	1,419	10,918	47,925	1,419	10,918	47,925	3,248
3	1,053	8,102	56,027	1,053	8,102	56,027	2,89
4	0,857	6,595	62,622				
5	0,798	6,136	68,758				
6	0,722	5,55	74,308				
7	0,661	5,088	79,397				
8	0,586	4,511	83,907				
9	0,481	3,696	87,604				
10	0,442	3,397	91,001				
11	0,422	3,243	94,243				
12	0,397	3,051	97,294				
13	0,352	2,706	100				

Прилог 2: Матрица склопа

	Фактор		
	1	2	3
2. Да ли су ти се, у последња три месеца, неки од ученика смејали када си у нечему неуспешан?	0,749		
3. Да ли су, у последња три месеца, неки ученици говорили о теби ружне ствари?	0,727		
1. Да ли су ти, у последња три месеца, неки ученици давали ружне надимке?	0,713		
5. Да ли те је, у последња три месеца, неко од ученика шутирао, гурао или гађао нечим?	0,681		
4. Да ли те је, у последња три месеца, неко од ученика намерно вукао, ударао или тукао?	0,59	0,307	
9. Да ли је, у последња три месеца, неко од ученика отимао твој школски прибор и друге важне ствари које имаш?		0,671	
10. Да ли је, у последња три месеца, неко од ученика уништавао твој школски прибор и друге ствари?		0,628	
12. Да ли те је, у последња три месеца, неко од ученика терао да радиш ствари које не волиш да радиш? Мислимо на оне поступке које си урадио под притиском и претњом неког другог ученика (или ученице)?		0,602	0,389
6. Да ли те је, у последња три месеца, неко од ученика затварао или закључавао у просторију?		0,60	-0,349

11. Да ли ти је, у последња три месеца, неко од ученика претио или те плашио на ружан, недругарски начин?	0,585	
7. Да ли је, у последња три месеца, неко од ученика покушавао да наговори друге да се не друже са тобом?		0,773
8. Да ли је, у последња три месеца, неко од ученика о теби говорио ружне ствари, лажи и слично?	0,341	0,66
13. Да ли те је, у последња три месеца, неко од ученика увлачио у сукобе или свађе у којима си био потпуно беспомоћан и из којих си покушавао да се склониш?	0,433	0,535

Примљено 12.02.2013; прихваћено за штампу 23.05.2013.

Tanja Nedimović and Mikloš Biro
WHO ARE THE VICTIMS OF PEER VIOLENCE?

Abstract

Peer violence is a very current problem in schools. There are plenty of studies on the characteristics of perpetrators, while the characteristics of victims have been explored much less frequently. This research was aimed at determining the factors from the domain of upbringing and socio-demographic characteristics of the victims that contribute to the exposure to peer violence. The total sample comprised 504 primary school students. In order to determine the effect of victimological factors, hierarchical regression analysis was performed. The data obtained by the *Questionnaire measuring the manifestation forms and frequency of peer violence* were processed by factor analysis, which yielded the following three factors of exposure to peer violence: direct, manipulative and social. Factor scores on these factors were used as criterion variables. In the first step, the variable of gender was entered into the regression, the second set included three socio-demographic variables, and the third set of variables comprised parental upbringing styles and violent behaviour in the family. The cold upbringing style of the mother was identified as an important predictor for the exposure to direct peer violence; for the exposure to manipulative peer violence – the cold upbringing attitude of the father and mother; and for the exposure to social peer violence – gender (female) and the cold upbringing attitude of the father. The results are discussed in the context of pedagogical implications of the research, i.e. the guidelines for designing prevention programmes in schools focused on enhancing parental educational competences and students' social skills.

Key words: peer violence, victims, victimological factors, upbringing styles, primary school.

Таня Недимович и Миклош Биро
КТО ЯВЛЯЕТСЯ ЖЕРТВАМИ НАСИЛИЯ СРЕДИ
СВЕРСТНИКОВ?

Резюме

Насилие среди сверстников – очень актуальная проблема в школах. В то время как о характеристиках насильников существует большое количество работ, характеристики жертв исследовались намного меньше. Цель этой работы – установить, какие факторы из области воспитания и социодемографических характеристик жертвы способствуют подверженности насилию среди сверстников. Исследование проводилось на примере 504 учеников основных школ. Для установления влияния виктимологических факторов нами был выполнен иерархический регрессионный анализ. Результаты, полученные в *Анжете проявлений и частотности насилия среди сверстников* факторизированы и экстрагированы три фактора подверженности насилию среди сверстников, а это: прямое насилие, манипулятивное и социальное. Факторная оценка в этих факторах использовалась как критерийная переменная. В первом шаге в регрессию включена переменная пола, второй набор переменных составляли три социодемографические переменные, а третий – воспитательные взгляды родителей и насилие в семье. В качестве важного предиктора подверженности прямому насилию среди сверстников был выделен ограничивающий воспитательный подход матери, манипулятивному насилию среди сверстников – холодное воспитательное отношение отца и матери, а подверженности социальному насилию – пол (женский) и холодное воспитательное отношение отца. Результаты рассмотрены в контексте педагогических импликаций исследования, т.е. возможности разработки профилактических программ в школах, направленных на развитие воспитательной компетенции родителей и социальных умений ученика.

Ключевые слова: насилие среди сверстников, жертвы, виктимологические факторы, воспитательные взгляды, основная школа.